

Křehký románový svět Ivy Procházkové

11.2.2008 Literární noviny str. 10 Literatura

RADOMIL NOVÁK

V mnohohlasé vyprávěcí struktuře románu Ivy Procházkové Otcové a bastardi ožívají postavy, které hledají životní rovnováhu a sílu k překonání svých ztroskotání, traumat a bolestí. Jejich osudy jsou utvářeny složitou sítí dějů minulých a přítomných, jež se navzájem proplétají a ovlivňují, aby ukazovaly zákruty hledání lásky a jistoty v citově frustrované současné realitě.

Nový román Ivy Procházkové Otcové a bastardi patří k těm knihám, které se čtou jedním dechem, a to zejména zásluhou silného příběhu a strhujícího způsobu vyprávění. Ač se autorka proslavila především tvorbou označovanou přídomkem "pro děti a mládež" (připomeňme některé její úspěšné tituly Čas tajných přání, Středa nám chutná, Červenec má oslí uši, Soví zpěv, Tanec trosečníků), nyní máme před sebou knihu pro dospělé.

Už úvodní motto románu, v němž se mimo jiné říká, že "každý člověk má dvě základní nejistoty: otce a matku", vzbuzuje napětí, protože právě rodiče bývají obvykle považováni za jednu ze základních životních "jistot" člověka - jistot spojených s domovem jako útočištěm, oázou pomoci a klidu, místem, kam se lze vrátet v nelehkých životních obdobích. To je však pouze ideál, jehož ztrátu i jeho znovunalézání někdy provázejí dlouhé životní útrapy a zkoušky. Všechny postavy románu Procházkové takovou cestu podstupují, jejich momentální situace jsou hluboce zakořeněny v minulosti. Rodinná anamnéza osvětlená ve vyprávěcím toku často sytí neutěšenou přítomnost.

Jako příklad uveďme jednu z hlavních postav románu, překladatele Maxe. Setkáváme se s ním v okamžiku, kdy plánuje a téměř skutečně sebevraždu. Během toho se dozvídáme klíčové informace z jeho minulosti, jsme svědky vzpomínek na rozvod a následně problematický vztah k synovi, na neznámou identitu otce, nenaplněné ambice spisovatele. Komplikovaný poměr má i k matce, bývalé konfidentce StB, což trvá až do její smrti. Hrdina jako by paralelně prožíval svou minulost a přítomnost, mezi nimiž není žádná ostrá hranice. Snaží se s minulostí vyrovnat, ale ona se stále vrací v soustředných kruzích, omotává ho pavučinami citových zraňování, ztrát a nepochopení. Současně s tím si Max intenzivně uvědomuje i svou pohodlnost, sobeckost, uzavřenost, zjevné příčiny momentální samoty a nechuti pokračovat v životě, není však schopen to změnit, musí sestoupit až na pomyslné dno: "Vakuum, které se v něm utvořilo, se lišilo od všeho, co dosud zažil. Nemělo rozměry, nebo se spíš vymykaly jeho chápání. (...) Nemělo smysl namlouvat si, že to zítra nebo za týden bude lepší. Max tušil, že nebude. Obával se, že dosáhl stavu nula. Pocitu existenční zbytečnosti, kdy už nepomůže ani práce, ani alkohol, ani nic jiného." V kritickém okamžiku pak přichází nevysvětlitelný a téměř nadpřirozený zásah "odněkud" (v románu má podobu tajemného telefonátu) a vyšine Maxovu dráhu jiným směrem, poskytne mu nový impuls díky setkání s chlapcem Josefem a později jeho matkou Marlen. Rodí se jedinečný, nezaměnitelný vztah a hrdina uvěří, že může být zase pro někoho výjimečným, že může dokonce někoho "zachránit". Tuto zázračnou proměnu způsobí láska.

Intimity poetických drobností

Jedno z hlavních témat románu by se dalo demonstrovat i na dalších protagonistech. V centru pozornosti stojí postavy překladatele Maxe, herečky Marlen a jejího syna Josefa. Tuto trojici dále doplňují méně častými vstupy psychologka Jitka, učitelka Alžběta a další postavy. Pozornost čtenáře upoutá zvláště osoba Marlenina syna Josefa. Na něm Procházková dokazuje nejen své mistrovství citlivého vnímání a zobrazování dětského světa, ale také schopnost postřehnout rozdíly mezi dětmi a dospělými. Autorka umí situačně pojmenovat všechna nedorozumění a křivdy, z nichž pak vyrůstají celoživotní traumata. Sugestivně líčí střetávání přirozených dětských tužeb s nepochopením, citovou nevyrovnaností a pragmatismem dospělých: "Dospělí většinou předstírali, jako by všechno věděli, často je však přistihl při tom, že nevědí nic nebo jen málo. Vymýšleli si, aby vypadali chytře. Aby si udrželi převahu. Někdy vědomě lhali." Náhodná tragédie se tak jeví jen jako vrcholek ledovce, výsledek neustálého stresu a potřeby změnit neuspokojivou osobní situaci: "Najednou si uvědomil, že toho má dost. Pořád se všechno opakovalo. V jednom kuse bylo třeba něco vysvětlovat, něco zamlčovat, na něco shánět peníze, propadat se studem, lhát kamarádům." U dospělých pak už natrvalo zůstávají otázky, zda za tělesné postižení chlapce nenesou vinu, zda za něj nejsou odpovědní svým neuváženým chováním.

V křehkém světě Ivy Procházkové je všechno na dotek citlivé, autorka zvolila rafinovanou metodu střídání vyprávěčských perspektiv a v takto budované příběhové polyfonii nám postupně představuje

všechny aktéry příběhu. Tím, že se perspektivy střídají, máme možnost nahlížet na stejnou situaci vždy v jiném osvětlení, s jiným "zaostřením". Jednotlivé pohledy jsou tak ve čtenářově mysli konfrontovány a tím také objektivizovány. To však neubírá nic na jejich intimitě. Příběh a osudy hrdinů se stávají trojrozměrnými, plastičtějšími. Máme pocit, že je nám na chvíli dovoleno nahlédnout do myslí postav, nechat je vstoupit do svého života a prožívat s nimi jejich příběh. Je to vzácně intimní čtenářská chvíle.

Perspektivy se mění po malých plochách textu a akcelerují nebo zvolňují tempo vyprávění. Vypravěčská bravura doslova nutí čtenáře hltat další stránky. Ukázkou způsobu vyprávění může být na první pohled banální situace, ve které se Josef ptá Maxe, jak se daří nemocné kočce. Max mu vědomě zalže, protože ho nechce zranit: „Jak se vede kočce?“ zeptal se Josef, aby zahnal myšlenku na to, že zítra bude Ondrovo místo ve třídě prázdné. „Už je jí líp? Můžu jí dát vylízat kelímek od jogurtu?“ Max psal dál. Vypadalo to, že neslyší, na co se Josef ptá. Konečně přece jen zvedl hlavu. „Představ si, ta nevděčná potvora vzala roha,“ postěžoval si a sáhl po dálkovém ovladači.“ Tak vypadá vyprávění z pohledu Josefa. „Lhal jako když tiskne. Kočka ležela už několik dnů v popelnici na cizím dvoře, zabalená v plastické nákupní tašce. Odnosl ji co nejdál, aby ji Josef neobjevil, a cítil se přitom provinile, jako by za její smrt nesl vinu, ačkoli jí pomáhal dva týdny bojovat o přežití,“ dozvíme se z pohledu Maxe. Z konfrontace dvojí perspektivy vyplývá vnitřní napětí situace, v níž je citlivě zachycen rodící se kamarádský vztah mezi oběma postavami. Díky této vnitřní dramatičnosti čtenář naplno prožívá příběh každého z aktérů, ostře vnímá jeho strachy, obavy, touhy, úzkosti i rodící se lásku a štěstí. K vystižení atmosféry autorce pomáhají i poetické detaily: „Spolu s ní se do předsíně vetřela vůně. Nebyl to parfém ani kolínská, ale cosi velmi osobního. (...) Vůně, kterou si s sebou přinesla Josefova matka, byla lehká, prchavá, se sláným nádechem zadržovaného pláče. Byla to vůně moře, vůně dlouhého otálení.“ Román Ivy Procházkové je o nás všech, kteří žijeme v paralelních časových světech - v paměti své minulosti a současně nepředvídatelné současnosti. V průsečíku těchto dvou světů hledáme rovnováhu, jejíž křehkost tajemně souvisí s křehkostí lidského života. Svět zpodobněný v románu odráží v mnohém citovou frustraci dnešní reality, klade existenciální otázky, ukazuje náhodnost lidského osudu, jeho nepostižitelnost a iluzivnost (falešné či neznámé identity rodičů). Příběh v nás identifikuje skryté, citlivé jádro prahnoucí po harmonii a lásce. Můžeme ho vnímat i jako příběh milostný, protože zdůrazňuje potřebu někoho milovat, být pro někoho nepostradatelný, mít v někom oporu a současně být někomu oporou, hledá pocit sounáležitosti i vlastní identitu.

A ještě něco funguje v tomto románu - říkejme tomu anděl strážný nebo "něco" mimo hranici vysvětlitelnosti, prvek iracionality, který ve svých životech podvědomě vnímáme a snažíme se ho pak různě interpretovat. U Ivy Procházkové je přirozenou součástí světa jejích postav a sehrává v něm mnohdy klíčovou roli, protože pomáhá a přináší naději.

Iva Procházková: Otcové a bastardi. Paseka, Praha, Litomyšl 2007, 207 stran.

Foto popis| Spisovatelka nejen pro děti a mládež.

Foto autor| Foto www.czlit.cz

Foto popis| Paralelní světy svých románových postav líčí Iva Procházková v sugestivní detailnosti citů a prožitků.

Foto autor| Foto archiv LtN

O autorovi| RADOMIL NOVÁK, Autor působí na katedře českého jazyka a literatury **Ostravské univerzity**.
